

ДУХОВНЕ ОЧИ ЕМАНУИЛА ЈАНКОВИЋА

Розана Морабито, *Просвети́телије́ство ума и срца: Културни пројекат Емануила Јанковића*, Задужбина „Доситеј Обрадовић”, Београд 2018

У причи Милорада Павића „Анђео с наочарима” јавља се Доситеј Обрадовић као књижевни лик. Алегоријски сегмент који упућује на *Живот и прикљученија* приповедач је осенчио симболима штапа и змије. Штап је значио путнички штап (странствовање), опредељење за Запад и просветитељство, разум и *очи ума*. На другој страни тог штапа била је Византија, Исток, *очи срца*, не тек предмет, помагало или статусни симбол, већ живи (отровни и лековити) организам – змија. Доситеј је на овај начин портретисан као просветитељ (са отвореним *очима ума*), али и као сентименталиста и предромантичар, са отвореним *очима срца*, које заједно отварају – *духовне очи*.

Штавише, позната песма „Романтика” пољског песника Адама Мицкјевича отпочиње цитирањем Шекспирових стихова о *очима ума*: „Methinks I see / Where?... / In my mind's eye”, којима је супротставио *очи срца*: „Осећа дјева, – велим ја смјерени, / Вјерује чељад дубоко, / Чувство и вјера јаче зборе мени, / Нег мудрог стакло и око. / Незнану људма, мртву знаш истину, / У прашку св'јет, у зв'језди, ма гдје врца: / Жив закон не знаш, чудо ти не сину! / Имај и проматрај срца!” Ови аутопoетички стихови Адама Мицкјевича у пољској науци о књижевности парадигматичан су пример разликовања просветитељства и романтизма: човек просветитељства гледа на свет наочарима (уз помоћ „стакла”) јер му је поглед усмерен на световно и материјално сазнање, док су сентименталиста и романтичар *очима срца* усредсређени на осећања и унутрашња чувства.

Емануил Јанковић се не опредељује за *очи ума* или *очи срца*, попут Доситеја, који ипак више нагиње ка *очима ума*, или Мицкјевича, који, у складу са романтичарским укусом, предност даје срцу. Италијанска слависткиња Розана Морабито добро сагледава његов „културни пројекат” или „глобалну визију” као преплет и ума и срца. Јанковићева стремљења на плану културног деловања (превођења) уклопива су у просветитељска начела која су имала за циљ образовање, па и духовни развој народа, превасходно грађанске класе: свештеника, трговаца, занатлија, учитеља, васпитача, ђака итд. Међутим, опредељењем да преводи драмске текстове Јанковић је морао да рачуна и са сентименталистичким цртама своје епохе, па и европског простора деловања:

Сентиментално позориште које доминира у Европи, као што се види из различитих назива (*comédie larmoyante* у Француској, *comedia lacrimosa*, *comedia lacrimatoria*, *comedia lastimosa* и *comedia llorosa* у Шпанији, *senti-*

mental comedy и *melodrama* у Енглеској, *bürgerliches Trauerspiel* и *Rührstück* у немачкој средини, *слѣзная комедия* на руском), шири се управо захваљујући преводима.

Уосталом, мотив суза у књижевности 18. столећа до те мере је заступљен да постоји поприлична релевантна литература о овом феномену, на коју се и позива италијанска научница.

Самим насловом монографије о Емануилу Јанковићу Розана Морабито је сугерисала постојање двоструке синтезе. Најпре, сагледала је целину „културног пројекта” српског културног делатника из 18. века из позиције два доминантна струјања тог доба, а затим је осветлила у европском контексту, а посебно са становишта српско-италијанских културолошких веза. Такође, она је системски приступила досадашњој литератури о делима Емануила Јанковића на српском језику и синтетизовала готово све што до сада познато о њему. То њену књигу чини посве прегледном, па и уџбенички корисном. С друге стране, не треба пренебрегнути да поглед на целину доноси и понеке нове увиде, какав је понајпре увид у контуре нажалост никада нереализованог „културног, друштвеног и грађанског идеала”, овог рано преминулог „студента медицине”. Или, открива неке интересантне, а полузаборављене податке о рецепцији његових превода код нас:

Није познато како је српска публика прихватила Јанковићев превод, али га је сигурно на неки начин ценила (...) године 1817. Лукијан Мушицки тражио је од Вука Караџића да убеди Симу Милутиновића, који је у оно време био у Бугарској, да од српских комедија преведе на бугарски „Злог оца и неваљалог сина”.

Литература пак на нама страним језицима, а која је саставни део методолошке апаратуре Розане Морабито, упућује нас на нове хоризонте посматрања овог периода српске књижевности. Примера ради, разматрањем филантропистичке педагогије (Лудовика Гејмоната) посебно је наглашен „морални одгој у циљу васпитања деце ка активној љубави према ближњем”. Затим, једна је од ретких научника који су анализирали и Јанковићев предговор на немачком (а не само на српском) језику, покушавајући да склопи слику коју твори овај програмски диптих.

Важност студије *Просветиљештво ума и срца* добија на тежину и када се има у виду да је, уз исцрпну монографију (дорађену и допуњавану докторску дисертацију) Боривоја Маринковића *Емануил Јанковић* (Нови Сад 2007), ово једина засебна публикација о овом културном делатнику, преводиоцу и првом књижару у Срба. Осим Милана Шевића, који је својевремено, у првој половини 20. века, разматрао „проблеме Емануила Јанковића”, у новије време написано је неколико чланака – Божидара Ковачека, Наде Савковић, Исидоре Поповић, Младена

Ђуричића. Истина је да се можда чини како се нема много тога више и боље рећи од свега што је до сада посве подробно урађено. Међутим, управо нам ова актуелна студија даје назнаке за нове смерове истраживања.

Чињеница је, наимае, да је Јанковић бирао шта ће превести не према томе да ли је неко дело врхунско, уметничко ремек-дело, већ у којој мери би одговарало моралним и дидактичким потребама и укусу српског народа. За те сврхе, он је чак уносио и извесне измене у своје преводе. Примера ради, србизовао би имена „ползе боље ради” у преводима са немачког или би у превођењу Голдонијевих *Трџоваца* променио назив књиге коју чита Ђанина – из *Гледатељке у Здрав разум*. Дуго се сматрало и да су поједини преводи његова оригинална дела, јер су деловала природно српском народу (Енгелов *Благодарни син*). Одржива је и претпоставка да је превео баш *Трџовце* будући да је и сâм из трговачке породице.

Ако пак имамо у виду да је он, како запажа Боривоје Маринковић, преводио „не само са одређеном тенденцијом, већ и у континуираном захвату”, у „избору по сродности”, стиче се утисак да је могао имати у виду још један значајан аспект – познате и популарне теме из дубровачке књижевности, било да је реч о Држићевим комедијама или Гундулићевим *Сузама сина разметноџа* и сл. Ово наслеђе било је и те како познато српским читаоцима на простору царевине Јосифа II, а теме су, иако другачије обрађиване, наишле на плодно тле рецепијената. Поред осталог, потцртавања поштења, похлепе, разборитости, пријатељства, лажљивости, те опасности претеране очинске љубави за развој деце у „Прологу” јесу битна као просветитељски кључеви, али своје извориште проналазе управо у барокној естетизацији врлина и мана у деценијама које су претходиле.

Конечно, како Розана Морабито наводи: „Јанковићева преводилачка делатност делује посебно занимљива с гледишта историје српске културе и нарочито повести међукултурних односа у средњој Европи тога доба”, а додали бисмо, потенцијално и шире од средње Европе. Кроз четири целине („Кружење идеја”, „Животопис”, „Емануил Јанковић: настанак драмске уметности код Срба”, „Јанковићеве комедије и српски књижевноисторијски контекст”), уз Увод и Закључак, италијанска научница и професорка српског и хрватског језика и књижевности на Универзитету „Л’Оријентале” у Напуљу (*Università degli Studi di Napoli „L’Orientale”*) подсетила нас је на драгоцену прегнућа Емануила Јанковића, дала нам енциклопедијску синтезу о његовом раду, нове увиде и подстицај за даља проучавања.

Др Јелена Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност и језик
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs